

”Brandlarmet har gått i USA – och röken sprider sig hit”

Trodde du det skulle vara någon sorts kalaskänsla – när Göteborg firade **Pressfrihetens Dag 2025**?

Glöm det.

Klump i magen. Panik på lut. Mörka tider på gång. Det stora landet i väst står i brand. Röken skymmer redan sikten här hemma.

Det var nog känslan som många i den fullsatta Linnésalen på universitetet gick hem med. Efter två timmar, som kändes som några alarmerande snabba sista minuter innan klockan slår midnatt.

Och det var liksom självklart att det var GP:s USA-kommentator **Britt-Marie Mattsson** som till slut satte den slagkraftiga rubriken som sammanfattade diskussionen om yttrandefrihet, rädslan som sprider sig i medierna och inom den akademiska världen – och de akuta hoten mot demokratin.

”Brandlarmet har gått i USA – och röken sprider sig hit.”

Britt-Marie var journalist redan på 1960-talet, och har större erfarenhet av amerikansk politik än någon annan nu verksam svensk journalist. Hon har att jämföra med, och hon ser mörker.

Precis som den knivskarpa demokratidebattören, akademiledamoten **Åsa Wikforss** gör. Och som Sveriges tidigare EU-kommissionär **Cecilia Malmström** vittnar om. Hon som själv suttit i den gula soffan i Ovala rummet och försökt komma överens med den irrationelle Donald Trump, och som nyligen återvänt från ett av sina många besök i Washington.

”Det finns en rädslans kultur som breder ut sig där, bland tankesmedjor, hos journalister och intellektuella. Presidenten drar sig inte för att attackera organisationer, universitet och individer, och stämna nyhetsbolag och tv-stationer, hota journalister. Bibliotek och museer rensas ut från allt som anses vara woke. Universiteten får nya kursplaner och nya riktlinjer. Allt för att göra om historieskrivningen. Det är väldigt skrämmande”, sa hon.

”Det är inte bara att man vill styra bort den akademiska forskningen från könsskillnader, rasism och kolonialism. Miljarder till klimatforskning har dragits in. Det är på alla plan där man bidrar till det öppna samhället, det gör folk oerhört rädda. Det är ett helt annat USA på bara några veckor.”

Pressfrihetens Dag arrangeras varje år av vänföreningen till **Stiftelsen Torgny Segerstedts Minne** tillsammans med **Institutionen för journalistik, medier och kommunikation** vid Göteborgs universitet och **journaliststudenterna**. Men frågan är om arrangemanget någonsin haft större aktualitet. Kanske inte sedan publicisten **Torgny Segerstedts** egna dagar när han på 1930-talet tog striden mot nazismen med sin vässade penna som enda vapen.

105 dagar efter att **Donald Trump** på nytt tagit över som USA:s president, och några dagar efter att de svenske journalisten **Joakim Medin** dömts till fängelse för att med helt vanlig journalistik ha fått Turkiets president **Erdogan** att känna sig förolämpad, har obehaget slagit rot.

Inte bara hos journalister och publicister. Utan också hos en allmänhet som förstår vad fria och oberoende medier betyder för ett fritt samhälle, och hur den friheten snabbt kan gå förlorad när lögn, hot, hat och repressalier sätts i system av folkvalda politiker.

Kristian Wedel ledde panelen med säker hand genom två teman som överlappade varandra:

”Vem bär ansvar för de hårda orden?” (i det svenska offentliga samtalet) och *”Medierna i Trumps USA”*.

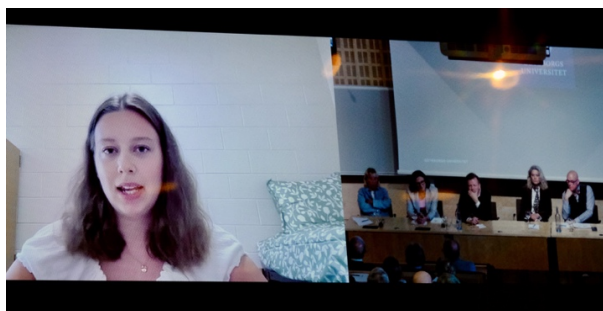
Bredvid Åsa Wikforss, Cecilia Malmström och Britt-Marie Mattsson satt medieexperten **Emanuel Karlsten**, medieforskaren **Mathilda Åkerman**, med djupa insikter i hur snacket går i internets mörkaste och mest extrema vrår, samt statsvetaren **Jonas Hinnfors** med sina välgrundade kunskaper om den svenska partipolitiska kulturen.

Från USA medverkade journaliststudenten **Linnéa Ullman**, som gör sitt utbytesår i North Carolina.

Vid eftertanke gjorde kanske hennes direktrapport från vardagen störst intryck:

”Jag visste mycket mer om vad som händer i USA innan jag åkte hit. De svenska medierna rapporterade hela tiden. Det är helt tvärtom här. Man vill inte prata politik här och om vad

Trump gör. Man vill inte skapa dålig stämning. Då vill folk gärna byta samtalsämne. Det är som att leva i en bubbla där man inte ser vad som händer runt omkring.”

Tystnad och rädsla, alltså. På ett universitet där unga blivande journalister utbildas. I landet som sågs som den västerländska demokratins garant och där starka fria medier brukade kunna fälla presidenter.

Så hur allvarligt är läget?

Britt-Marie Mattsson tog **Watergate** och **Nixons** fall som ett tydligt exempel på hur allt förändrats, och varför det blivit så:

”1974 fällde lokaltidningen Washington Post en president genom sitt Watergateavslöjande. Där fanns Ben Bradley, en strålande chefredaktör iskall i sina bedömningar, och en totalt rakryggad ägare. Utan en sådan ledning hade det aldrig blivit något avslöjande.”

50 år senare är förhållandena helt motsatta. Nu kan en president vara på väg att fälla tidningen.

Washington Post ägs nu av en av USA:s rikaste personer, **Amazons** grundare **Jeff Bezos**. Redan före valet rensade han ut ledarskribenter som inte passade och skapade skräck i hela organisationen.

Britt-Marie Mattsson:

”Man vågar inte ge sig på den nu sittande presidenten, utan att ha ledningen i ryggen. Det finns ingen fri journalistik om man inte har mycket starka ägare som står på det fria ordets sida. Med en ägare och en ledning som står bredvid presidenten och inte tror på det fria ordet är den enskilda journalisten en liten myra i sammanhanget.”

Och varför är ägarna inte längre starka? De är ju mycket större och mer kapitalstarka.

Jo, det handlar om att stora ekonomiska intressen är överordnade publicistik i demokratins tjänst. Och om en president som använder sin makt helt utan hämningar. Ägarna till de stora

mediebolagen är jätterädda. Hela mediefältet är påverkat, och det kommer att bli värre, enligt Britt-Marie Mattsson.

”Han vill lägga ner Radio Free Europe, utan att fatta att det är den största propagandakanalen som USA haft sedan Andra världskriget. Public servicebolagen är mer eller mindre nerlagda. Sedan ger han sig på CBS:s stora flaggskepp 60 minutes för att han tycker att Kamela Harris fick en för hygglig intervju där före valet. Ågarna viker ner sig, för att de i sin tur ägs av Paramount. De behöver federala beslut för att få lov att göra antingen en fusion eller en försäljning, och är jätterädda för att Trump ska sätta sig på tvären. Vi har sett på de här bolagen som så stora och mäktiga, men de har så extremt mycket ekonomiska intressen som inte handlar om journalistik.”

Så hur kunde det bli så här i USA? Och kanske snart i Sverige?

Panelen återkom gång på gång till Donald Trump, och mekanismerna som gjorde att USA:s väljare släppte fram en ledare som redan i god tid före valet utnämnde journalisterna till folkets fiende.

Sedan det här med Internet, och de senaste decenniernas utveckling av oreglerade digitala kanaler och lagstiftning som inte har en chans att hänga med i tempot i innovationerna.

Lögner, konspirationsteorier och manipulation har fått möjlighet att spridas snabbare än rörelsen av **Elon Musks** högerarm— från böjd med handen mot hjärtat, till rakt utsträckt mot himlen.

Det är också ett helt nytt medielandskap där techjättarnas skriver sina egna regler, och skapat affärsmodeller som bygger på räckvidd till varje pris. Stora känslor och provokativa angrepp betalar sig bäst. Yttrandefrihet ges en valfri definition utifrån avsändarens egen uppfattning om vad som kan och ska sägas. Och av vem.

Britt-Marie Mattsson igen:

”Brutaliteten kan skyllas på en enda person, Donald Trump. Varför har vi tagit till oss begrepp som fake news och alternativa fakta, det är samma som lögn. Vi har fått in ett nytt moment där vissa politiker ljuger, och det inte längre finns någon chans att bemöta det. Dessutom förtal av alla motståndare. Detta förgiftar ett helt samhälle. Det förgiftar USA och det kan förgifta oss om vi tycker att det är rimligt att hålla på så. Särskilt när det sprids i sociala medier. Språkbruket på sociala medier fördärvar, infekterar och föröder samhället.”

Men har vi också oss själva att skylla? För sättet vi talar med varandra. För de hårda orden som används i det offentliga samtalet. Det politiska språket, så som det används på X. Förenklingarna, de medvetna misstolkningarna och personangreppen. Polariseringen, för att använda ett slitet uttryck.

Om panelen på Pressfrihetens Dag var överens om det amerikanska hotet mot yttrandefrihet och demokrati, fanns det mer av olika uppfattningar om hur det står till med de hårda orden i den svenska debatten.

Statsvetaren Jonas Hinnfors tog rollen att sätta dagens språkbruk i ett historiskt perspektiv. Han behövde inte gå lång tid tillbaka för att göra sin poäng tydlig.

"Det är ett hårt samtalsklimat, men för några decennier tillbaka var det inte heller så idylliskt. Glöm inte Palmehatet, den hårda retoriken från FNL-rörelsen i synen på USA, abortstriden, synen på kvinnliga präster och kärnkraften. Språkbruk med ord i samma valörer som i dag. Otroligt hård politisk strid, men också bra med tydliga alternativ."

Men han fick mothugg från Åsa Wikforss. En stor skillnad är att debatten har förändrats genom att vi nu så enkelt och i så stor omfattning matas med desinformation och lögn.

"Demokratin lägger makten i våra händer, men om vi blir förda bakom ljuset blir det dåliga kollektiva beslut och en dysfunktionell debatt", sa hon.

JMG-forskaren Mathilda Åkerlund, som bland annat följer hur språkbruket förändras i högerextrema så kallade alternativmedia, gav konkreta exempel på hur ord som för inte så länge sedan var otänkbara att använda offentligt nu normaliseras av folkvalda politiker. Som SD-ledaren Jimmie Åkesson.

"När Jimmie Åkesson sa att det pågår ett folkutbyte såg jag hur man i de alternativa miljöerna noterade att nu har han sagt det rakt ut, då behöver vi inte hålla på att hymla med det längre. Och vi har sett jättemånga exempel på att Trump har gjort samma sak i USA, att folk nu tycker att de kan säga vad de vill med orden de egentligen vill använda."

"Ytterhögern är generellt väldigt skicklig på att paketera allting som ett hot mot sin egen yttrandefrihet. Sedan de använder den för att inskränka andras yttrandefrihet. Samma strategier som Trump och den amerikanska ytterhögern har används här. Det är globala fenomen. När gränserna flyttas i USA, flyttas de även här."

Åsa Wikforss påminde om konsekvenserna:

"Folkutbyte är en nazistterm, nu kommer den typen av ord in i vanliga samtal och ges legitimitet. Det är en del av den enorma hat- och hotretoriken som man drabbas av när man är ute i offentligheten. Sedan sänder man signaler neråt, att det går bra att hoppa på en viss person. Vi ska inte glömma vad som hände Annie Lööf."

Emanuel Karlsten gjorde ett försök att peka på motståndskraften i det svenska samhället.

"Förtroendet för institutioner och medier är fortfarande väldigt högt i Sverige, på samma nivå de senaste 30-40 åren. För mig har det varit en tröst i den otroligt bisarra tiden vi lever i. USA är inte Sverige, trots att det kan kännas så när vi läser alla nyheter om Trump."

Vi svenskar är dock inte förskonade, påminde Emanuel oss om:

"Vi har haft de här utmaningarna även tidigare, men vi står på axlarna av tidigare generationer som har lyckats hantera detta så att vi har en bättre situation än nästan alla andra länder i världen."

Men mot populism står vi handfallna även i Sverige. Finns det något motmedel? Troligen inte på de traditionella mediernas redaktioner i alla fall.

Emanuel Karlsten:

"Journalistik är inte ett särskilt bra redskap för att stå emot populism. Vi spelar efter andra spelregler. Journalistiken vill komplicera och nyansera. Medan populismens regler är att allting handlar om makt, de vill förloda dig som väljare att tro att det enkla budskapet är den enda sanningen. Det är omöjligt att föra ett sådant samtal. Som om en fotbollsspelare skulle

bestämma sig för att själv bara följa reglerna i basketboll. Spelreglerna har fundamentalt förändrats. Vi riskerar att vara på väg dit, och USA är absolut redan där.”

Tre saker sammanfaller i tid och har skapat den perfekta myllan för det som håller på att hända nu. Åsa Wikforss räknar upp explosionen av sociala medier när vi alla fick Internet i våra mobiler, demokratins tillbakagång och populismens framväxt.

”Det nya medielandskapet passar populismen som hand i handske. Det handlar om att föra ut den här retoriken om medier som folkets fiende och om att kringgå alla grindvakter och gå rakt ut och köra på med lögnen. Det ser bättre ut i Sverige, vi har inte Donald Trump men vi har ett riksdagsparti som driver en trollfabrik. Populismen använder sig av det förenklade, av det skeva, falska berättelser, rena lögnen och retoriken om eliten som är folkförrädare och har förrått det sanna folket. De skulle aldrig ha kunnat få ut den här retoriken i det gamla medielandskapet.”

Allt var inte bättre förr heller, påpekar hon. När de traditionella medierna styrde upp det offentliga samtalet hade vissa lättare att få sina röster hörda, när andra hade det mycket svårare.

”Det nya medielandskapet hade en demokratiseringspotential. Men det förde också med sig en enorm naivitet. Vi klarar inte det här om vi inte gör något åt informationskvaliteten, håller fast vid akademisk frihet och stärker kunskaperna om hur demokrati och samhället fungerar. Annars kan vi också få en ledare som ljuger ohämmat, får folk att tro på det och sedan monterar ner demokratin.”

Just nu riktas mycket av uppmärksamheten mot högerpopulismens framgångar i de digitala kanalerna. Men för några år sedan var det tvärtom, påpekade Emanuel Karlsten:

”Under många år var vänstern bäst på att använda Internet, och led av samma sjukdom som högern gör nu. Den var kall, rå och bitsk, och det fanns stora sidor som till exempel hette ”Vita kränkta män” som gjorde narr av män som blev kränkta. Woke var något positivt. När vändningen kom 2015 var det som att högern helt plötsligt hittade ett sätt att gå från att ha varit helt meningslösa till roliga och intressanta på Internet. De började organisera sig på ett väldigt skickligt sätt för att mobilisera. Kanske är det en pendel som svänger fram och tillbaka.”

Och det är trots allt stor skillnad på USA och Sverige. Jonas Hinnfors igen:

”En orsak till att lögnerna fungerar i USA är att tron på de centrala institutionerna har varit extremt låg under lång tid. Washington ligger långt bort. Det lokala är mycket starkare. I Sverige finns ett jättestarkt förtroende för centrala institutioner. I USA finns inte det, men det har vuxit fram långt innan sociala medie-lögnerna tagit plats. Det är hoppingivande att se att de senaste valen trots allt varit i stort sett 50/50. Ingen har jättestor majoritet. Givet hela den sociala medie-logiken och hela propagandamaskineriet borde Trump ha vunnit mycket större än han gjorde, och Demokraterna hade nog kunnat göra sin valrörelse på ett annat sätt. Om ett halvår har de kanske lyckats återskapa sig en plats som en stark politisk röst i USA. Vi får se i mellanårsvalet.”

Åsa Wikforss var inte lika hoppfull om USA:s möjligheter.

”Om sex månader kan landet vara en auktoritär stat. Den exekutiva makten stärks väldigt snabbt, kongressen är ute ur leken, myndigheten har sågats sönder av Musk och vi får se om domstolarna fortsätter att kunna hålla emot. Och vad gör de när han inte lyder det domstolarna säger? Väldigt mycket kommer att handla om det, och om hur civilsamhället kan mobilisera.”

Cecilia Malmström fick ett av slutorden, om landet där brandlarmet har gått, enligt Britt-Marie Mattsson.

"Jag tror det blir värre i USA innan det blir bättre. Sex månader räcker inte. Men sedan kommer det att vända. Dels genom att ekonomin körs i botten och att det sker en organisering där journalister, universiteten, advokatbyråer och domstolarna, om de kan hålla emot, går samman. Demokraterna måste vakna upp. Då kanske det vänder. Men tyvärr blir det först sämre."

Pressfrihetens Dag infaller 3 maj. I år var det en lördag. Därför hölls detta välbesökta seminarium på måndagen.

Jag (Kenny) som skriver detta har varit delaktig i utformningen av programmet.

© Copyright text och bilder: Kenny Genborg